

Domstolstvister rörande tvångsomhändertagande av barn i Stockholm. Barnens sociala och ekonomiska förhållanden

Hans Adler

Paul Blossfeld

Lars Lidberg

Den sociala och medicinska bakgrunden hos ungdomar omhändertagna i Stockholm enligt LVU har studerats i en orienterande undersökning. Resultaten ger vid hand att den ekonomiska familjesituationen inom gruppen synes väl tillgodosedd. Föräldrarna uppbär emellertid i stor omfattning sjukpenning. Barnen kommer i mycket hög omfattning från splittrade familjer och innefattar relativt sett många utländska medborgare.

Hans Adler är överläkare vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Huddinge sjukhus, Paul Blossfeld, kammarrättsassessor och Lars Lidberg professor och överläkare vid rättspsykiatriska kliniken, Huddinge sjukhus.

LVU

Domstolstvister rörande omhändertagande av barn jämlikt lagen om vård av unga (LVU) vällar stort intresse och diskuteras ofta i massmedia. Handläggning inför domstol förutsätter antingen att föräldrarna ifrågasätter grunderna för omhändertagandet eller att tidigare frivilliga överenskommelser om placering av den unge inte följts.

Av dem som år 1980 blev föremål för samhällsvård genom beslut av Socialnämnden hade 18 % gjort sig skyldiga till "brottlig verksamhet" (Brå PM 1982: 3). Tillgreppsbrotten dominerar bland dem som icke är straffmyndiga dvs under 15 år. Skadegörelse tillsammans med tillgreppsbrott svarar för cirka 90 % av de brott för vilka de icke straffmyndiga misstänkts. (Lemke 1977).

År 1984 omhändertogs 1 552 ungdomar genom beslut av domstol enligt LVU (1).

Någon närmare utredning om dessa ungdomars

psykosociala bakgrund liksom av deras föräldramiljö finns inte redovisad. Föreliggande undersökning utgör ett urval av omhändertagandebeslut pga den unges beteende, vilka meddelats av länsrätten i Stockholm. Föreliggande undersökning som är en pilotstudie avser att ge infallsvinklar till kommande undersökningar.

Omhändertagandets lagliga bakgrund

Tillämpligt lagrum SFS 1980: 621 har följande lydelse:

1. "Den som är under 18 år skall beredas vård med stöd av denna lag, om det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge fyllt 15 år, av honom själv.

Vård skall beredas den unge om,

2. den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottlig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende.

Vård med stöd av andra stycket 2 får även beredas den som har fyllt 18 år men inte 20 år, om vård inom socialtjänsten med hänsyn till den unges behov och personliga förhållande i övrigt är uppenbart lämpligare än annan vård."

Lagrummet handlar om situationer där den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottlig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende (de sk beteendefallen). Detta står i motsats till de sk miljöfallen där brister i omsorgen om den unge eller något annat förhållande i hemmet medför fara för hans hälsa eller utveckling. Ingripande med stöd av LVU får således aldrig

ske för att tillgodose det s k samhällsskyddet.

Begreppet missbruk är inte entydigt definierat utan en bedömning får ske från fall till fall. Den unges ålder, missbruksmedel, missbrukets omfattning och övriga omständigheter måste vägas in i en helhetsbedömning.

Barn under 15 år får inte dömas till påföljd för brott, det vill säga de är inte straffbara. Detta påverkar dock inte förutsättningarna för tillämpligheten av LVU. Ungdomar som fyllt 15 men ej 18 år kan visserligen av domstol dömas till straffrättslig påföljd men det primära ansvaret för vården åvilar socialnämnden. Beträffande unga lagöverträdare som fyllt 18 men ej 20 år har vård inom socialtjänsten ej längre företräde framför straffrättsliga sanktioner. Omhändertagande enligt LVU kan även ske p g a annat jämförbart beteende där den unges hälsa eller utveckling utsätts för allvarlig fara. Jämförbarheten hänför sig till den grad av fara för hälsan eller utvecklingen som beteendet skapar. Som exempel på jämförbart beteende kan nämnas något eller några enstaka allvarliga brott utan att man för den skull kan tala om brottslig verksamhet. Prostitution är ett annat exempel.

Beslut om vård enligt LVU meddelas av länsrätten efter ansökan av socialnämnd. (Tillfälliga omhändertaganden får dock även beslutas av socialnämnd, Paragraf 6 LVU). Länsrättsbeslut kan överklagas till kammarrätten både av socialnämnden och av enskild.

Material och metod

Från länsrätten Stockholms län har inhämtats samtliga domar för de barn och ungdomar som omhändertagits enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) Paragraf 1, andra stycket 2, där domar har givits 1 januari – 30 mars 1983, totalt 35. I materialet kan således ingå omhändertaganden som undanröjts i högre instans.

Med utgångspunkt från domarna har personer inhämtats från pastorsämbeten beträffande de unga och deras föräldrar. Vidare har uppgifter inhämtats från rikspolisregister, register fört hos allmän försäkringskassa samt Stockholms läns landstings patientregister.

Studien är en pilotstudie med ett begränsat mate-

rialt och utan kontrollgrupp. På grund av det begränsade materialet har signifikansberäkningar ej utförts. De tendenser som framkommer är ändå av intresse även om de ej är statistiskt säkerställda.

Länsrättsdomar

Totalt har 35 ungdomar omhändertagits varav 9 flickor. Majoriteten av de omhändertagna är mellan 15 och 19 år. Av ungdomarna har nio pojkar klassificerats som utlänningar. Med utlänning menar vi den som själv är utländsk medborgare eller vars båda föräldrar är utländska medborgare. Är barnet svenskt, en förälder svensk och den andre föräldern ej går att spåra, har barnet betraktats som svenskt. Ingen flicka är utlänning enligt definitionen.

Orsak till omhändertagande framkommer av *tabell 1*. Samma person kan vara omhändertagen av flera orsaker.

Tabell 1. Omhändertagandeorsak

	Flickor N = 10	Pojkar	
		Svenska N = 17	Utländska N = 18
Missbruk	8	7	3
Brottslig verksamhet	2	11	7
Annat jämförbart beteende (se text)	3	2	1

Könsskillnad föreligger speciellt beträffande omhändertagande för brottslig verksamhet med 2 flickor och 18 pojkar. Detta överensstämmer väl med brottsligheten hos kvinnor och män (Rättsstatistisk Årsbok 1985). Av 13 798 personer som dömts till fängelse och intagits på kriminalvårdsanstalt år 1982 var 520 kvinnor. En fjärdedel av de omhändertagna utgöres av utländska pojkar vilket är en anmärkningsvärt hög siffra – frekvensen utlänningar i Stockholms län är 9,5 % enligt landstingets sjukvårdsstatistik.

Familjesituation

Uppgifterna om familjesituation är hämtade ur pastorämbetenas personakter beträffande de omhändertagna och deras föräldrar. Beträffande de omhändertagna har samtliga personakter varit tillgängliga. För deras fäder gäller detta 28 av 35 och för mödrarna 31 av 35. Orsaken till att en förälders

personakt ej har varit tillgänglig har varit att föräldern antingen varit avliden, ej bott i Sverige eller att fadern är okänd.

Familjesituationen var mycket komplicerad. Mindre än hälften av ungdomarna har under uppväxttiden bott hos båda föräldrarna. De flesta har bott endast några år hos båda föräldrarna.

Nära hälften av flickornas fäder var döda, medan däremot pojkarnas fäder alla var i livet. Endast en av mödrarna hade avlidit. Positionen i syskonskara avviker ej från det förväntade.

Det har i många fall, i synnerhet beträffande utlänningar, varit svårt att få en fullständig bild av familjesituationen. Ej sällan har de utländska omhändertagna bott en del av sitt liv utanför Sverige. För samtliga omhändertagna gäller att de bott förhållandevis kort tid hos båda sina föräldrar och att de tidigt i livet skilts från i varje fall, en av föräldrarna. De har levt i förhållandevis stora syskonskaror.

Man finner således hos dessa ungdomar sociala belastningsfaktorer i form av att de dels i stor utsträckning ej levt tillsammans med båda föräldrarna, dels växt upp i en relativt stor syskonskara. Detta skulle kunna innebära att föräldrarna ej haft tillräckligt med tid för att stödja dem.

Kriminalitet

Man kan ej dömas för gärningar som begåtts före 15 års ålder. "Brott" av ungdomar under 15 år (straffmyndighetsåldern) registreras därför ej i polisens belastningsregister eller i kriminalregistret. Uppgifter härom saknas därför.

Särskilt pojkarna hade hög brottsaktivitet. De hade i allmänhet dömts vid 1–3 tillfällen. Ungdomarna har gjort sig skyldiga till totalt 79 brott och här dominerar tillgreppsbrott med 45 och närmast kommer trafikbrott med 24. Att endast en av flickorna gjort sig skyldiga till brott stämmer väl överens med omhändertagandeorsakerna.

Två fäder var gravt kriminaliserade med 60 respektive 37 registrerade brott.

Föräldrarnas inkomstsituation

Uppgifter om i Sverige bosatta föräldrarnas inkomst framgår av *tabell 2*. Med inkomst avses begreppet

Tabell 2. Föräldrarnas inkomst (kr/år).

	Flickor	Pojkar	
	N = 10	Svenska N = 17	Utländska N = 8
Fadern			
Medel	78 680	82 600	82 900
Median	70 000	87 000	91 000
Modern			
Medel	63 000	71 000	46 500
Median	51 000	70 000	67 000

Uppgifter beträffande flickorna grundade på 5 individer för fadern, 8 för modern. Beträffande svenska pojkar 14 för fadern och modern samt beträffande utländska 5 för modern och fadern.

inkomst av tjänst d. v. s. i stort arbetsinkomst och pension efter avdrag för kostnader för inkomsternas förvärvade.

Föräldrarnas inkomst avviker ej påtagligt från medelinkomster i Stockholms län. Medelinkomsten uppgår nämligen för Stockholms län till 97 300:– för män och 64 400 för kvinnor enligt SCB:s räknade inkomst och förmögenhetsstatistik. Ett undantag utgör dock fäderna till omhändertagna flickor vilka hade låg inkomst.

Föräldrarnas sjuklighet

Sjukdagar/år (*tabell 3*) kan endast beräknas för de föräldrar som uppgivit inkomst av arbete till försäkringskassan. Man ej kan förväntas sjukanmäla sig till försäkringskassan om man ej erhåller sjukpenning.

Pojkarnas föräldrar men ej flickornas har betydligt högre sjukfrånvaro än genomsnittet för år 1982. I motsvarande åldersgrupp (20–39 år) uppgår sålunda sjukfrånvaron mätt i sjukskrivningsdagar i genomsnitt, för kvinnor till 17 dagar och för män till 14 dagar. Motsvarande siffror för de svenska pojkarnas fäder i denna grupp är 48 och för de utländska pojkarnas fäder 63.

Mödrarna har lägre sjukfrånvaro än fäderna men den är dubbelt så hög som genomsnittet i befolkningen. Vad gäller flickorna skiljer sig däremot ej föräldrarnas sjukfrånvaro från den genomsnittliga i befolkningen.

Endast uppgifter beträffande sjukhusvård i

Tabell 3. Föräldrarnas sjuklighet

	Flickor		Pojkar			
	N = 10		Svenska N = 17		Utländska N = 18	
Fader med pension/ sjukbidrag	3	(6)	3	(14)	0	(5)
Moder med pension/ sjukbidrag	2	(8)	0	(14)	0	(5)
Fader sjukskrivnings- dagar/år 1982–84	5	(2)	48	(11)	63	(5)
Moder sjukskrivnings- dagar/år 1982–84	21	(6)	48	(14)	45	(4)
Fader medeltal vård- dagar p g a sjukdom 1970–	12,0	(5)	6,1	(13)	3,3	(6)
Moder medeltal vård- dagar p g a sjukdom 1970–	4,4	(9)	18,1	(14)	10,2	(5)

I begreppet sjukdom ingår ej vård för skador – olyckshändelser vilka drabbat ett fåtal föräldrar. Ej heller vård för förgiftning och suicid. Bara två av mödrarna har varit intagna på sjukhus av dessa orsaker.

Siffror inom parentes anger det antal individer om vilka uppgifter varit tillgängliga.

Stockholms län har funnits tillgängliga och på grund av sekretessbestämmelser har endast uppgifter om vård på somatisk klinik kunnat erhållas.

Sjukligheten är mycket hög i samtliga grupper. Man finner sålunda anmärkningsvärt många föräldrar med pension/sjukbidrag och antalet sjukskrivningsdagar/år är dubbelt så stort som det genomsnittliga bland befolkningen – mätt som vård på somatisk klinik vid sjukhus. Antalet vård dagar på sjukhus är mera svårbedömbart p g a att uppgifterna är ofullständiga och omfattar endast kroppslig sjukdom, skador och olycksfall men de utgör minimalt.

Ungdomarnas sjuklighet

Uppgifter har endast funnits tillgängliga beträffande Stockholms län.

Såväl Wallin (4) som Johanson (5) har funnit hög sjuklighet hos ungdomsvårdsskoleelever.

En intressant iakttagelse är att svenska pojkar erhållit mer sjukhusvård p g a skador än p g a sjukdom (cirka 4 medelvård dagar per person/år medan utländska pojkar i högre utsträckning vårdats mer

sällan och då främst för förgiftning och suicidförsök (0,6 vård dagar per person/år). Flickorna har inte alls vårdats för skador men lika ofta för sjukdom som svenska pojkar nämligen 2,7 vård dagar per person/år.

Konklusion

Bland en grupp ungdomar omhändertagna enligt LVU på grund av det egna beteendet har i denna registerundersökning framkommit vissa intressanta fakta. Föräldrarna har normal inkomst men en starkt ökad sjuklighet. Om den beror på en faktiskt sämre hälsa eller på att sjukpenning tagit över ett egentligt socialhjälpbehov kan ej belysas utifrån registerdata. Det höga antalet sjukpensionärer skulle kunna förklaras av att personer med problem sjukpensioneras i stället för att erhålla traditionell socialvård. Splittrade familjer och kriminalitet hos fäder och pojkar är högre än förväntat.

Ungdomar med så svåra anpassningsproblem att de måste omhändertagas enligt LVU på grund av sitt beteende är en grupp som förbrukar stora resurser i samhället och har stora egna problem.

Denna begränsade undersökning visar att den ekonomiska familjesituationen inom denna grupp är väl tillgodosedd.

Sammanfattningsvis uppbär föräldrarna till omhändertagna barn, i stor omfattning sjukpenning, de är ofta utländska medborgare och synes i ekonomiskt hänseende ej särskilt illa ställda. Barnen har i mycket hög omfattning vuxit upp i splittrade familjer.

REFERENSER

1. Lemke, Leif: Ungdomsbrott och återfall 1965–1975 Rättsstatistisk årsbok 1977 (Sveriges Officiella Statistik) SCB Stockholm 1977.
2. Rättsstatistisk årsbok 1985. (Sveriges officiella statistik) SCB, Stockholm 1985.
3. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1981: 2 LVU – Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga – Socialtjänsten.
4. Wallin G. (1973): Hälsotillståndet hos intagna på ungdomsfängelse Socialmedicinsk tidskrift 1973: 50, 243–251.
5. Johanson, E. (1958): Conditions of birth, disease and injury during years of growth among inmates of youth prisons, compared with subjects matched for sex, age and place of birth. Acta Psychiatrica Scandinavia Suppl 203, 75–80.

(Uppgifter från försäkringskassan i Stockholm)